

РОЛЬ МІГРАЦІЙНОГО ЧИННИКА У ТРАНСФОРМАЦІЇ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ СЕЛА НОВОСЕЛІВКА

Територія Буджака, що на Одещині, заселена переселенцями з різних як історико-етнографічних областей, так і природно-географічних зон України. В іншому етнічному і природному середовищі, зокрема у Буджаку, перед переселеннями виникали певні проблеми адаптаційного характеру. Пристосування до нових місцевих умов, супроводжувалось змінами у господарській діяльності, облаштуванні побуту, обрядовій практиці. Ми простежимо деякі зміни у традиційному весіллі, розглянемо роль міграційного чинника у розвитку весільної обрядовості.

Село Новоселівка Арцизького району, що на Одещині, засноване німцями 1825 року. Напередодні вторгнення німецько-фашистських військ на територію Радянського Союзу німців-колоністів із Буджака виселили і Новоселівку заселили українцями з Волині.

Переселенців розселяли у шойно залишених німцями будівлях, де залишилось чимало збіжжя, господарського реманенту, побутових речей. Жигла, господарські споруди знаходились у придатному для користування стані, тому особливих зусиль для облаштування на новому місці не було. Більшість німецьких будинків не ремонтувалась і навіть на сьогодні не потребують суттєвого ремонту.

Та, незважаючи на цілком сприятливі побутові умови, відсутність таких матеріальнозатратних проблем (наприклад житлобудування), перед поселенцями постало чи не головне завдання – адаптувати до природних умов степу насамперед традиційне господарство. Адаптація виявилась непростюю і, як наслідок, ще на початковому етапі, як і бувало з іншими переселенцями в цей край, багато з прибульців не сприйняло незвичних для себе умов життєдіяльності, повернулось на батьківщину і таких прикладів можна навести чимало. Були такі й серед нових мешканців Новоселівки. Для багатьох людей однією з причин неможливості подальшого перебування на буджацьких землях стала відсутність якісної питної води. Місцева джерельна вода жорстка і занадто мінералізована. Люди хворіли, відмовлялися вживати воду з місцевих джерел, хоча, ймовірно, відчували дискомфорт більше через відповідний психологічний настрій. Але цього виявилось достатньо, щоб, долаючи ще більші труднощі зворотнього шляху, залишити цей край. Чимало з них покинуло Новоселівку у 1946 – 1947 роках під час голоду.

Отже, не всі, хто прибув до Буджака, змогли пристосуватися до нових умов. Тим, хто залишився, прийшлося змінювати чи корегувати господарську діяльність і побутовий устрій. Звісно, й духовна сфера не залишилася поза процесом адаптації. Зміни, як наслідок

трансформації, редукції окремих обрядів¹, простежуються достатньо чітко, зокрема у весільній обрядовості.

Репрезентований нами обряд є весіллям мешканки села Катернюк Марії 1935 року народження. До Новоселівки вона потрапила з Волині у дитячому віці, тут виросла і 1958 року вийшла заміж.

Виокремимо декілька ключових питань. По-перше, відтворений з розповіді весільний обряд, дає уявлення про його стан після тривалого розвитку в специфічних природно-географічних, побутових умовах та етнокультурному оточенні, адже мешканки навколишніх сіл є носіями інших традицій. Зазначене, по-друге, актуалізує інше ключове питання – з'ясування наявності чи відсутності у весільній обрядовості наслідків адаптації.

Розглянемо весільний обряд у варіанті розповіді Катеринюк М.

Після попередньої домовленості свати майбутнього чоловіка Катернюк М., а саме молодий зі своїм батьком і родичкою двоюрідного брата батька, з хлібом і вином прийшли свататись. Привітавшись, сповістили про мету свого приходу у традиційній формі, мовляв. чули про намір господарів продати теличку, та про бажання її купити. Поклавши хліб на стіл, батько молодого запитав, чи згодна дівчина вийти заміж за його сина і, отримавши позитивну відповідь, запросив молодих до столу, запропонувавши розрізати на дві частини хліб й посолити його. Сватання закінчилося застіллям.

Підготовка до весілля передбачала випікання короваю. Коровайний обряд складався з трьох частин: запрошення на коровай, бгання короваю і післякоровайних обрядодій. У суботу молода і молодий запрошували родичів (кожний своїх) на коровай: "Просить батько, просить мати, я прошу приходьте на коровай". Молода ж на коровай запросила сусідів. Тобто, тут збереглась традиція ХІХ ст. за якої коровай випікали в домі нареченої і нареченого.² Запрошені "на коровай" жінки принесли борошно, яйця, масло, сало.

Коровайів було два (по одному молодій і молодому) і випікали їх у молодого.

Тісто для короваю почала розчиняти хрещена мати. Але перед цим вона налила у миску води і кликала інших коровайниць мити руки. Слід відзначити, що коровайниць не запрошували, а саме скликали зичним вигуком: "Ану, жінки, йдіть мити руки!" Супроводжувався обряд виконанням ритуальної пісні.

Молоди, молодичі,

Молоди, молодичі,

Поводу до криниці

Білі ручки мити

Час коровай місити

До миски з водою підходили не всі, а тільки ті, хто жив у злагоді, заможно. Тобто це був не тільки обряд очищення, а і магічна дія передачі від благополучних жінок через коровай молодим щастя і добробуту.

Тісто розчиняли на столі, який, за вимогою виконання обряду, ставили обов'язково в центрі кімнати, підкреслюючи цим ще й важливість події. Коровайниці взяли по шматку тіста і під супровід пісень відповідного змісту ретельно його розчиняли.

Скочила коза з воза,
Побігла до сторожа,
Стороже, стороженьку,
Покажи нам дороженьку
Де ковалі кують
Гостру сокиру мають
Бо треба пічрувати
Час коровай саджати

Спершу виготовили з тіста окремі частини короваю. На спідній корж клали гроші, потім *кетки*³. Увінчували коровай шишками і двома фігурками голубів. Такий коровай заввишки мав близько 40 см.

Закінчили бгання короваю обрядом у виконанні старшої коровайниці. Кожній коровайниці вона запнула за пояс фартуха⁴ шматок тіста. При цьому співала.

Все те тісто покрала,
В кармани поховала
Як прийшлося їй тісно,
То й зійшло в карманах тісто

Вона шукала, хто із коровайниць вкрав тісто, вигукуючи: “Хто вкрав тісто?”. Таких не знаходилося і тоді всі коровайниці починали співати.

Ми коровай місили
Горілки не пили
Підемо до криниці
Нап'ємося водиці

За виконану роботу господарі частували коровайниць горілкою і цукром.

Коровай обв'язали – щоб ріс вгору – на лопаті всадили у піч й тієї ж миті коровайниці мерщій побігли до хати, де бгали коровай (у даному випадку коровай пекли в іншому приміщенні). Лопатою, якою саджали коровай у піч, вдарили навхрест в стелю, взялися за руки і під ухання танцювали з лопатою. Святкова вечера за участю тільки жінок тривала до ранку.

У суботу молода запросила дівчат “на вінки”: “Просить батько, просить мати, я прошу прихось (Марія) на вінки”. Запрошуючи “на вінки”, молода не одягала весільного вбрання, але йшла у святковому – на голові хустина, в косу вплетена червона стрічка. Дівчата також прибралися у святкове вбрання, а хто мав, одягнув вишиванку. Дівчата прийшли до молодої, сіли за стіл і робили з паперу, а не з барвінку як на землі прашурів, квіткові букети. Робота супроводжувалась обрядовими піснями⁵

Не куй, зозулю, у зеленій діброві,

Ще ти накуєшся у темному лісі

Не плач, донечко, у своєї матюнки,

Ще ти наплачешся у свекрухи,

Високі пороги переступелючі,

Великі відра подіймайчі

Увечері прийшов молодий з двома парубками, приніс дівчатам могорич “за плетіння вінка”. У цей вечір він викупував у дівчат їхню подругу, свою наречену. Виконувався обряд традиційно. Дівчата, сховавши молоду, переконували молодого, що його власності у хаті немає, на що він відповів: “Те, що у вас є, воно тільки сьогодні ваше, а завтра буде наше”. За подругу дівчата вимагали викуп і отримали його – відро вина.

Батьки молодої у суботніх обрядодіях участі не брали, тільки молодь.

Від вінкового, чи барвінкового обряду за майже два десятиліття мало що залишилось. Та й сам обряд став спрощеним, суттєво скоротився. Деякі важливі суботні обряди як то розплітання коси, приготування гільця перенесені на неділю – на день власне весілля. З часом гільце як атрибут зникло.

Також на весільний день на ранок до вінчання перенесено викуп друзями букетів. Розпочала обряд молода, закріпивши квітку на піджаку молодого. Отримані від молодого гроші віддала друзкам. Обряд продовжила старша дружка, вона пришила квітку молодій, за що також отримала гроші. Дружки пришили букети до піджаків друзів, і, що характерно, не тільки нежонатим парубкам, а й жонатим чоловікам, але тільки молодим. Нежонатим пришивали квітку – на ліву сторону, жонатим – на праву. Слід виокремити ще одну особливість – квітку пришивали всім запрошеним на весілля, крім літніх людей.

Косу розплітали перед вінчанням у неділю у присутності молодого, який сидів за столом і спостерігав за обрядодіями. Молода стояла на колінах на діжці, яку

використовували для розчину тіста. Обряд розпочав брат. Гребінець йому подала старша дружка. Стрічка із розплетеної коси залишилась у нього. Як й інші, цей обряд супроводжували обрядовою піснею у виконанні дружок і молодих жінок.

Подай, подай, братику, гребінця
Розчесати косу русу до вінця
Бо я вчора, рада була, заплела
Червону ленточку вплела.

Ой, скидай, Боже, братову копу
По однім снопочку
Як він розкидав косику
По однім волосочку.

Брат косу чеше
Чужа я чужениця
З чужої сторононьки
З людської намовоеньки.

Після закінчення обряду розплетення коси старша дружка одягла на голову молодой фату. Розпочалося благословіння.

В обряді збереглись архаїчні елементи, зокрема участь у ньому представників всього роду, тоді як в аналогічному весільному обряді українців регіону цього вже не спостерігається. Для благословіння молода підійшла до батька, біля якого стояла сестра матері (найближчий представник роду, оскільки мати померла). Благословіння супроводжувалось обрядовими піснями для батька, матері, брата, родини.

Благословиця, доньочка
Своєму рідному татоньку
Благослови, мій татоньку,
Мені до шлюбоньку йдучи.

Тричі вклонившись, поцілувала батька.

Благословиця доня
Своїй рідній матюнькі
Благослови, моя матінько,
Мені до шлюбу йдучи

Тричі вклонившись, поцілувала тітку (мати).

Аналогічні тексти фіксують участь брата і сестри. Закінчувався обряд звертанням до родини.

Благословиця доня
Всеньки своєї родини
Благолови, моя родино,
Мені до шлюбу йдучи.

Молода вклонилася всій громаді, поцілувалася з тими, хто стояв поруч.

Наступний перед вінчанням обряд, хоча респондентка й не назвала його, ймовірно був посад, про що й свідчить наведений нею текст пісні.

Возрадувалася, возвеселилася св'ятая Пречистая,

Що побачила, що побачила Христа Спасителя

Одрадуйся і звеселися дуньки тайко.

Що побачив свою дочку на посаду.

Після посаду молоді взяли за кінці рушника і старший дружко⁶ вивів їх із-за столу до вінчання.

По дорозі до церкви дорогу молодим не переливали водою, а тільки на зворотньому шляху, коли вони, у супроводі весільних гостей, з уханням, поверталися до дому.

Пісні, які співали під час повернення молодих із церкви, засвідчують неоднозначне ставлення громади до обряду вінчання і священослужителя.

Ми попа обманули,

Грошей не платили,

Дали трісок жменю

Він сховав у кишеню,

Він думав, що гроші,

А то тріски хороші.

Біля воріт оселі молодої батько з тіткою у кожусі зустріли молодих з хлібом і вином і медом.

Вийди, вийди, тигуньку, з карлачем,

Стоїть, стоїть твоє дитятко з молодцем

Ой не так з молодцем, як з мужиком

І зв'язали білі ручки рушником.

А питалися мати дочки

Чи горіли ясно свічки,

Ой горіли і палали,

Поки ручки не зв'язали,

А як ручки зв'язали,

То й горіти перестали

Свічки, як обов'язковий весільний атрибут, тримали дружки.

Інституту нанаештва, достатньо розвиненого у сусідніх молдованів, в українців Південно-Східного Поділля, в українських селах на теренах степової зони⁷ майже не простежується. Цих двох осіб називають “посаджені” чи “хрещені”. За столом вони нічим серед інших не вирізнялись, хіба що перев'язали їх більш багатими, з точки зору орнаментики, рушниками, ніж інших учасників обряду.

Відомої українцям в регіоні “почесни” не було. Виконували обряд, який називають “ділити коровай”. Старший дружок розрізав коровай на частини і запросив всіх весільних: “У нашої невести є батько й мати, ...” Запрошені підійшли до столу, виголосили поздоровлення, поклали на тарілку гроші і отримали шматочок короваю. Ділили коровай у понеділок у молодого. Причому обидва короваї – молодого і молодой.

Слід відзначити й обряд під назвою “вспомагання”. Його виконали тільки у молодой одразу ж після повернення з церкви. Молодих посадили за стіл. Лунала пісня.

Золотая ниточка спину б'є,

Молодая доня дякує,

Дякую, татоньку, дякую ...

Розпочав обряд староста: “Давайте покладемо вспомагання молодим” і першого до столу запросив батька. Батько благословив молодих і поклав гроші⁸. За ним – тітка (мати), потім брат, сестра і всі родичі молодого та молодой. До виконання обряду “вспомагання” запрошували не всіх, на відміну від обряду “ділити коровай”, де брали участь всі учасники весілля.

Молодий забрав молоду з приданим (ковдри, подушки тощо). Біля воріт парубки від молодой дорогу весільному поїзду “перейшли столом”. Вони вимагали могорич за молоду, на що молодий відповів: “Ви її не годували”, але могорич – відро вина, хоча від нього вимагали три, – заплатив.

Батьки молодого зустрічали з хлібом і вином, але без меду. Мати кожуха не одягла. Текст пісні, яку в цей час виконували, має відношення до іншої ситуації, а саме зустрічі молодих батьками молодой.

Теща зятя вітає, кожуха вивертає,

Бо зять багатий, як кожух волохатий,

Бо зять добренький, як мед солоденький.

Обряд “шмаління” біля оселі молодого передбачався, але вогонь, через який молодий мав перенести молоду, до їхнього приходу погас, а повторно його не розпалювали.

Покривання молодой – передкінцевий обряд першого весільного дня. З голови молодой прутиками зняли вінок і одягли на голову дружки. Свекруха покрила голову невістки хустиною, також користуючись прутиками. Дії супроводжувалися танцями

присутніх. Завершила обряд покривання молода. Вона пов'язала на шию свескрухи скривало⁹.

Отже, в 1950-х роках весільний обряд у Новоселівці існував у достатньо повному обсязі. У кожному із трьох циклів збереглося більшість традиційних для Волині обрядодій. Слід відзначити обрядові пісні практично у кожній дії. Виконання такої кількості весільних пісень, як у Новоселівці, серед українського населення Буджака ще не зафіксовано. Тут збереглося чимало архаїчних елементів, яких у середині 50-х років ХХ ст. вже не існувало. Вони засвідчують стійкість традиції в іншому етнокультурному оточенні

Найвні ознаки трансформації є наслідком дії міграційного чинника. Примітно, що мешканці села усвідомлюють його негативний вплив, зокрема на традиційну весільну обрядовість: "Тут ми розбірні, тому й весілля кожний робить по своєму".

Вплив міграційного чинника проявляється достатньо виразно. Показовим у цьому плані є коровайний обряд. У селі ще дотримувались усталеного звичаю запрошувати на коровай тільки родичів. Вважається, що він є ознакою архаїчності¹⁰. Однак у Новоселівці молода родичів (представників роду) не мала, тому мусила запрошувати на приготування короваю сусідів. У даному випадку відступ від традиції очевидний. Обряд потрібно виконувати і цього дотримувались, але за обставин, що склалися, виконавцями стали сусіди, а не родичі, як цього вимагає звичай. Ще одне відхилення – випікання короваю молодою у молодого. Тут відіграв роль побутовий чинник, а саме – відсутність у будинку молодої традиційної для українців печі. За твердженням респондентки коровай потрібно випікати у печі своєї домівки, якщо ж немає такої можливості, то у родичів¹¹. Отже, за звичаєм не тільки приготування короваю мало здійснюватись родичами, а й сам процес випікання мав проходити у представника роду. Рідня молодої не вважала за можливе випікати ритуальний хліб у збудованих німцями печах, оскільки вони відрізнялися від українських, насамперед більшими розмірами, що могло негативно позначитись на якості випічки, а відтак існуюча невідповідність, розглядалась не інакше, як порушення у виконанні обряду. Відсутність печі у родичів спонукала до випікання короваю у молодого – представника іншого роду, але він таким вже не сприймався.

Природний чинник також позначився на обрядовості. За браком барвінку у цій місцевості для виготовлення весільних атрибутів використовували папір. Барвінкомий обряд хоча й залишився, але втратив змістову наповненість, порівняно з аналогічним у сусідньому Південно-Східному Поділлі¹².

Специфіка краю простежується і в обрядових весільних стравах та напоях. Замість горілки використовують вино. Вином молоді хлопці частували старших за вступ до

парубоцької громади, з вином запрошували на весілля, вином супроводжувалось виконання більшості весільних обрядодій. Не було винятком й весілля у Новоселівці.

Не зафіксовані у весільній обрядовості запозичення від населення навколишніх сіл: болгар, молдован, чи навіть українців. Пояснень декілька: традиція укладання шлюбів у межах сільської громади, що властиве й етнічним групам Буджака; прагнення дотримуватись обрядів своєї етнічної спільноти (навіть у випадках, коли брали шлюб представники різних національностей, весілля святкували за двома різними обрядами у молоді і у молодого, і мешканці Новоселівки не є винятком); слабка інформованість про родинну обрядовість населення навколишніх сіл. Якщо традиції ткацтва, порівняно з родинними обрядами, поширювались через ринок у значно більших масштабах, та інформація про родинну обрядовість не мала таких механізмів поширення. Наприклад, про гілце чи будь-яку іншу обрядовість у сусідньому селі респондентка нічого не знала і тут наслідки міжетнічних зв'язків не слід перебільшувати. Такий стан і динаміка розвитку традиційної обрядовості на локальному рівні (села), для Буджака є характерною особливістю у цілому і для Новоселівки зокрема.

У статті розглядаються питання впливу міграційного чинника на трансформацію весільної обрядовості переселенців до села Новоселівка. З'ясовується вплив природного середовища, особливостей організації побуту на традиційну обрядовість.

Article deals with problem of natural environment and migration influence on Ukrainian wedding ceremony development in Novoselivka village. The influence exerted by the environment and household management peculiarities on found out in this article.

Примітки:

1. Респондентка обряд називає законом: "Батько дотримувався закону..."
2. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні (історико-етнографічне дослідження).- К., 1988.-С.47.
3. Кетка виготовлялась із трьох розкраних і переплених валків тіста і мала вигляд дівочої коси.
4. Коровайниці обов'язково мали працювати у фартусі.
5. В кінці 1950-х роках в селі під час весілля майже кожний обряд супроводжувався обрядовою піснею.
6. Респондентка наголошує, що староста і старий дружок, який виводив молодих із за столу, є назвами однієї посади, хоча, ймовірно, вона помиляється. Можливо, цю дію виконував саме староста.
7. Кушнір В.Г. Передвесільна та весільна обрядовість українців Південно-Східного Поділля // Археологія і етнологія Східної Європи.- Одеса, 2000.- С.311-328; Кушнір В.Г., Петрова Н.О. Весільна обрядовість українців південно – західної України: порівняльний аналіз // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та південно – східної Волині: історія і

сучасність.-Кам'янець-Подільський, 2002.- С.118-126; Петрова Н.О. Українська традиційна весільна обрядовість Одещини.- Автореф. дис. канд. іст. наук.- Київ, 2004, С.13.

8. На "вспамагання" давали тільки гроші.

9. Скрівало – шматок матерії завдовжки до п'яти метрів. Перед тим як йти до молодого його пов'язали на шию молодого і дали курку. Курку молода віддала перед тим, як увійти до хати молодого.

10. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди ... -С.54.

11. Таке в окремих районах Волині мало місце (Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди С.51).

12. Петрова Н.О. Українська традиційна весільна обрядовість. ... - С.11.